

LITTERATUR

EN MÖNSTERGILL FÖRVALTNINGSHISTORIA

Av docent OLOF SÖRNDAL, Lund

Det är en tämligen allmän företeelse, att 1800- och 1900-talen — såväl i läroböcker som i andra historiska översikter — icke erhålla den utförliga behandling, som bör tillkomma dem, utan huvudvikten lägges på tidigare århundraden. Givetvis kan det råda delade meningar om vad som är viktigt, men är det icke snarare så, att de två sista århundradena äro värda störst uppmärksamhet? De torde också intressera den bildade allmänheten i minst lika hög grad som äldre tider.

Det skall villigt erkännas, att det kan möta svårigheter, att avväga det utrymme olika perioder böra upptaga och att olika synpunkter härvid kunna anläggas. Vid framställningen av en förvaltningsmyndighets historia, vilket här närmast avses, bör väl dock framställningen i allmänhet, om utrymmet är begränsat, efter en grundlig utredning av grundläggningstiden främst koncentreras på de många problem, som man under 1800- och 1900-talen haft att brottas med. Flera av våra centrala ämbetsverk ha fått sin historia skriven men med något undantag icke efter dessa linjer. Ifrågavarande arbeten rörande vår förvaltning äro av stort historiskt värde. Den statsvetenskapligt och överhuvud samhällsligt intresserade väntar också att få rik lön för mödan att grundligt studera dem. Han blir dock i regel mer eller mindre besviken.

Som exempel kan anföras *L. M. Bååth & Arne Munthe: Kungl. Statskontoret 1680—1930. Sthlm 1930.* Redan vid ett ytligt betraktande av denna bok är disproportionen i utrymme mellan de olika perioderna i ämbetsverkets utveckling iögonenfallande. Tiden före 1809 behandlas på 71 och tiden efter d. å. på 13 sidor, vilket fått till följd, att mot en utmärkt framställning av den förstnämnda perioden svarar en mindre tillfredsställande av den sistnämnda. Det är helt enkelt omöjligt att behandla statskontorets historia efter 1809 på 13 sidor. Denna period kräver nya problemställningar. Man saknar en klar redogörelse för organisation och arbetsformer, och man får knappast några uppgifter om den stora tvistefrågan inom vår förvaltning under 1800-talet, kollegialsystemets vara eller icke vara. Den stora inre omorganisationen 1876, som innebar, att en verklig byråindelning kom till stånd, omnämnes endast i förbigående på två rader.

Det alltför ringa utrymmet har också lett till, att framställningen av statskontorets uppgifter ensidigt inriktats på medelsförvalt-

ningen. Då övriga uppgifter förbigås eller helt kort omnämnas, får man en något skev bild av ämbetsverket just nu.

Under det att statskontorets historia efter 1809 gör många läsare besviken, är detta icke fallet med *Kammarkollegiets historia* (Sthlm 1941). Den fyller alla anspråk, som kunna ställas på en förvaltningshistoria, och bryter med den i andra historiker vanliga underskattningen av de senaste hundra årens utveckling. Boken upptager tre avdelningar. Den första, som behandlar åren 1539—1718, har till författare landshövding Nils Edén, den andra, som för framställningen fram till 1939, är skriven av kammarrådet Erik Schalling och den tredje med titeln »Kammarkollegiet i våra dagar» har till författare kollegiets chef, generaldirektör Lennart Berglöv.

Edéns utomordentliga skildring fångar icke endast historikern av facket utan också envar, som hyser intresse för vår förvaltning. Man märker, att pennan förts icke endast av en lärd historiker utan också av en praktiskt verksam förvaltningschef.

Författaren till andra avdelningen är ju själv ämbetsman i verket, vilket förmodligen bidragit till att göra den icke endast utomordentligt intressant utan också väldisponerad och rik på uppgifter av stort värde för kannedomen om vår moderna förvaltning. Varje problem behandlas för sig, något som gör avdelningen klar och överskådlig. Efter ett kapitel om förhållandet till statsmakterna — en förträfflig översikt — behandlas ämbetsverkets organisation. Att denna tidigare var mycket omfattande framgår bl. a. av den anförda staten av år 1778, som upptog ej mindre än 138 personer. Antalet minskades sedermera på grund av att åtskilliga kontor utbrötos ur kollegiet och organiserades som självständiga ämbetsverk, en utveckling, som skildras intressant och överskådligt. Ett märkesår i kammarkollegiets historia utgör 1909, då arbetsformen ändrades från helt kollegial till »blandad» enrådlig-kollegial. Endast ett mycket litet antal ärenden skulle emellertid avgöras av chefen efter föredragning av ledamot, och Schalling påpekar, att även dessa av praktiska skäl avgjordes kollegialt. Kollegialsystemets sista skans i vår förvaltning hade alltså formellt fallit men icke reellt. Så skedde emellertid 1929 i samband med omorganisationen d. å. Man gläder sig vid läsningen av detta kapitel över att ämbetsverkets nuvarande organisation och dess förhistoria under 1900-talet fått en relativt utförlig behandling.

I kapitlet om arbets-, befordrings- och avlöningsförhållandena får man en intressant inblick i det betungande arbetet, bl. a. genom talrika siffror angående ärendenas mängd vid olika tidpunkter. Detta gäller även löner, rekrytering, befordran m. m., och kapitlet saknar överhuvud taget motsvarighet i tidigare historiker över våra ämbetsverk.

Huvudparten av Schallings avdelning ägnas åt kammarkollegiets uppgifter, helt naturligt för ett verk med så vittspännande arbetsområde. Den insats, som verket fullgjort och fullgör inom stora och viktiga delar av vår förvaltning, skulle helt enkelt icke kunnat göras klarare och överskådligare än här sker.

I två avslutningskapitel skildras förhållandet till länsstyrelserna,

centralförvaltningen och domstolarna samt förvaltningsgrundsatser och förvaltningstraditioner. Det sista är en mästerlig framställning av kammarkollegiets och dess chefers insatser i vår förvaltning. Författaren framhåller, att det städse i sitt tunga och tålmodsprövande arbete omutligt och kraftfullt hävdad statens och samhällets intressen men också med stark känsla för den enskildes rätt dömt i mål mellan kronan och enskilda.

Kammarkollegiets historia avslutas med en redogörelse för ämbetsverket i våra dagar av dess chef, generaldirektör Lennart Berglöv. Man är tacksam för denna avslutning, enastående bland våra förvaltningshistoriker, vilken klart och i bästa mening populärt skildrar kammarkollegiet just nu från olika synpunkter. Berglöv framhåller, att allmänheten vet föga om kollegiet och dess verksamhet och kanske ej heller har så stort intresse därför. Hans instruktiva och intressanta framställning torde emellertid kunna råda bot på okunnigheten och förtjänar att läsas av envar, som vill sätta sig in i vad ett av våra viktigaste ämbetsverk uträttar och formerna för dess arbete.

Författaren påpekar, att kollegiet har en av sina viktigaste uppgifter såsom utredningsverk, främst rörande såväl civila som eklestastiska jordfrågor. Sedant gammalt har verket varit statens centrala organ för kyrkligt ekonomiska ärenden; det förrättar utredningar och avger förslag rörande ändring i rikets kommunala, administrativa, judiciella och eklestastiska indelning, förvaltar vissa av kronans fastigheter m. m. Därjämte bevakas det allmännas rätt och intressen rörande vissa fastigheter samt i vattenmål. En stor grupp tillkom för några år sedan, då kollegiet erhöi i uppdrag att bevaka arvsfondens rätt till egendom i dödsbo.

Berglöv ger också en intressant framställning av verkets advokatsfiskalämbete — Sveriges säkerligen största advokatbyrå — och arkivet, utan vilket mycket av arbetet helt enkelt icke skulle kunna utföras.

Det säges ofta, att studier i vår förvaltning äro tråkiga. Kammarkollegiets historia visar, att de icke behöva vara det. Ingen av de hittills utkomna förvaltningshistorikerna äro av så stort allmänintresse som denna. Här har icke endast historikern utan även statsvetenskapsmannen och den i förvaltningen praktiskt verksamme en rik och klar källa till vetande. Om man frågar sig varför detta arbete höjer sig över andra liknande, kanske man främst kan hänvisa till att författarna äro tre och till deras stora kvalifikationer för sitt författarskap. Det får betraktas som ett efterföljansvärt exempel att låta en eller flera av verkets ledamöter avlösa historikern vid behandlingen av 1800- och 1900-talen. En skildring av vederbörande verk just nu saknar man i övriga förvaltningshistoriker, och en sådan gives bäst av den, som är knuten till verket och känner dess dagliga arbete. Kammarkollegiets historia innehåller, vad som ovan efterlysts i statskontorets historia och flera liknande arbeten, och man vill gärna uttala en förhoppning om att den skall tjäna som mönster för kommande skildringar av våra centrala förvaltningsinstitutioners historia.

TIDER OCH STILAR

Av förste bibliotekarien fil. d.:r BROR OLSSON, Lund

Om det skulle behövas något försvar för att en samling stilhistoriska uppsatser presenteras i en tidskrift, som i vanliga fall inte sysslar med dylika ting, så kunde man, utom det att det rör sig om ett arbete av enastående rang, även anföra att det här är fråga om någonting mera, vilket också framskymtar i titeln Tider och stilar.¹ Wifstrand sysslar icke med isolerade stilhistoriska detaljer utan fattar förändringarna i språk och stil som ett led i det allmänna kulturella skeendet. Det är något ganska ovanligt. Särskilt i uppsatsen om den nya psalmboken framträder tydligt detta samband mellan å ena sidan språket och stilen i psalmerna och den förändrade religiösa atmosfären å den andra. Vi få icke endast veta, *att* psalmen bytt dräkt, utan också *varför*. På liknande sätt förhåller det sig med övriga i Tider och stilar ingående uppsatser.

I den första uppsatsen (installationsföreläsning) behandlar författaren skillnaden mellan grekisk och modern prosastil. Träffande karakteriserar han denna skillnad sålunda: det grekiska prosaspråket är vida mer ett språk för tungan och örat, medan vårt är i hög grad ett språk för papperet och ögat. Härav förklaras rikedomerna på småord i grekiskan, 'men', 'alltså', 'därför', liksom vi i talspråket inskjuta ideliga 'sen', 'så', 'då' o. s. v., syntaktiska oregelbundenheter, anakoluter, avbrott och utvikningar. Den andra skillnaden är att de moderna prosaspråken i mycket högre grad äro bildspråk än det grekiska, som var mycket återhållsamt med bilder och metaforer. Vad vi fått av bilder och metaforer från grekiskan har kommit från Nya Testamentet med dess judiskt-kristna inslag. Bibelns betydelse för de moderna språken består icke minst däri, att den medverkat till ökningen av metaforbruket; att så är kan var och en övertyga sig om genom att med särskild uppmärksamhet fäst på bilderna läsa en vanlig tidningsartikel. I många för att inte säga de flesta fall leda spåren tillbaka till bibeln (eller psalmbok och andaktsböcker).

Den andra uppsatsen Homeriskt och ohomeriskt i Älgskyttarna snuddar endast i förbigående vid det sedan länge observerade starkt homeriserande språket i detta epos, utan behandlar framför allt den olikhet, som trots all likhet, består mellan Homeros och Runeberg. Den tredje uppsatsen handlar om en liten nyttig, men av litteratortolkarna ganska förbisedd ordklass: räkneorden i poesien. Den är inte alls tråkig utan både medryckande och lärorik.

Wifstrands blygsamt kallade »iakttagelser i Nya Psalmboken» hör till det lödigaste, som hittills sagts om denna bok. Uppsatsen är full av träffande observationer. Den nya tecknas mot bakgrunden av den

¹ Albert Wifstrand, Tider och stilar. Lund, C. W. K. Gleerups förlag, 1944. 255 s. Kr. 8: 50.

gamla, i enlighet med den genomgående tillämpade principen att ständigt ha en jämförelsepunkt. I jämförelse med psalmerna i den gamla visa således de nya »rörlighet, rytmisk livlighet, mer flytande konturer, frigörelse från det bibliska bildspråket, pittoreska detaljer i skildringen av yttre företeelser, impressionistisk antydning i skildringen av den andra världen, gemenskapsuttryck av 'kyrkohistorisk' och 'ekumenisk' art, och deras karakteristiska värden uttryckas i ord som liv, eld och kraft». Att de senare orden fått en sådan dominans i nya psalmboken sätter Wifstrand med all rätt i samband med den Billing—Aulénska teologien men också med impulser från Nietzsche, Bergson, William James och Walt Whitman. På detta sätt blir denna undersökning av stilen i psalmboken på samma gång en historik över den förändring i själva livskänslan, som inträtt sedan den gamlas tillkomst.

Det skulle föra för långt att närmare ingå på de båda återstående uppsatserna Prosaberättelsens historia, i vilken Wifstrand jämför grekisk och modern prosaberättelse, och Hellenistisk romantik, som utmynnar i resultatet, att det finns ytterst obetydlig motsvarighet till modern romantik i hellenistisk diktning, mycket mer då i den latinska.

Den svenska stilforskningen har genom Wifstrands Tider och stilar fått ett mycket tungt vägande tillskott. Det går både på djupet och bredden och kommer säkerligen att starkt påverka svensk stilforskning såväl genom sina många fina iakttagelser som genom sin föredömliga metod.